

МОДЕЛЬ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ДІТЕЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ

УДК 159.9 : 376.2

ПОЛІВКО Л.Ю.

аспірантка факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

У статті висвітлено проблему навчального процесу в інклюзивних школах, специфіку роботи працівників інтегрованих закладів та запропоновано модель освітнього простору дитини з особливими потребами.

Ключові слова: *інклюзивна школа, діти з особливими потребами, домашня освіта, соціальний простір.*

МОДЕЛЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ДЕТЕЙ С ФУНКЦИОНАЛЬНЫМИ ОГРАНИЧЕНИЯМИ

В статті висвітлюються результати теоретичного аналізу екзистенціальних цінностей молодих людей в контексті розвитку їх Временної перспективи. Теоретически обоснована необхідність дослідження цінностно-смыслового аспекта Временної перспективи молоді в його взаємозв'язках з екзистенціальним измеренням личности. Показана важність смысловой трансформації подій часу життя для розвитку целостности Временної перспективи

Ключевые слова: *экзистенциальные ценности, ценностно-смысловой аспект временной перспективы, смыслоутрата, фундаментальные аспекты экзистенции.*

Постановка проблеми.

Людство переходить до нової світоглядної парадигми – «єдине суспільство», яке включає повагу до людей фізично та інтелектуально неповносправних.

Україна взяла на себе зобов'язання щодо здобуття якісної освіти дітьми з особливими освітніми потребами. Втім, на сьогодні спостерігається парадоксальна ситуація, що характеризується наявністю законодавства, яке декларує права дітей з особливими освітніми потребами на розвиток, здобуття освіти, водночас, не вказує практичних механізмів їх реалізації. Концепція спрямована на виконання вимог міжнародних нормативно-правових документів, що були ратифіковані Україною.

Обраний Україною шлях до європейської та світової інтеграції підсилює необхідність модернізації усіх сфер суспільного життя і, насамперед, освітньої галузі, яка в сучасних умовах стає ключовим генератором суспільних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У міжнародних документах пріоритетним, з точки зору державної політики, є реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчання усіх дітей. Законодавче визнання пра-

ва на здобуття освіти громадянами України, набуло у Законах «Про освіту», «Про загальну середню освіту». Також, регламентовано надання освітніх, медичних соціальних послуг особам з обмеженими можливостями здоров'я. Чинне законодавство гарантує право на освіту дітей з особливими освітніми потребами без дискримінації і на основі рівності можливостей [1].

У різних країнах світу інклюзія існує вже не один десяток років. Можна сказати, що вона стала світовою тенденцією, яка певною мірою відзеркалює цивілізаційний рівень суспільства тієї чи іншої держави. Серед країн із найбільш досконалим і розвинутим законодавством у галузі інклюзивної освіти найчастіше називають Канаду, Кіпр, Данію, ЮАР, Іспанію, Бельгію, Швецію, Великобританію, США. Скажімо, в Італії законодавство підтримує інклюзивну освіту з 1971 року. Причому акцент робиться не на навчання, а на соціалізацію. В результаті «особливі» діти стають повноцінними членами суспільства. А у Фламандській частині Бельгії давно є добре розвинута система спеціальних шкіл, фахівці з яких супроводжують дітей з особливими потребами під час інтеграційних процесів у загальноосвітніх школах. У цих і багатьох інших країнах інклюзивна освіта існує вже 30-40 років.

Уперше на міжнародному рівні питання інклюзивної освіти в сучасному розумінні було обговорено у 1994 році в рамках Саламанської конференції.

Саламанська декларація містить Заклик до урядів усіх країн затвердити на законодавчому рівні інклюзивну модель освіти та приймати до загальноосвітніх шкіл усіх дітей, якщо немає виняткових випадків, які унеможливають це [6].

Західноєвропейські системи загальної середньої освіти, незважаючи на різноманітність типів та рівнів навчальних закладів, які опікуються освітою, в тому числі, й школярів з обмеженими можливостями, є одним із ключових елементів сучасної європейської моделі соціального устрою.

Дані, які наводить відомий італійський досліджувач Vanathy В., засвідчують, що на сьогодні в країні понад 90% дітей з особливостями психофізичного розвитку здобувають освіту в закладах масового типу [8].

Мета інклюзивної освіти полягає в тому, щоб вся система освіти сприяла розвитку середовища, в якому учителі й учні з готовністю приймали б виклик і переваги різноманітності.

Виклад основного матеріалу.

Впродовж багатьох років дослідники кажучи про навчальну діяльність і її успішність, перш за все мали на увазі провідну роль інтелектуального рівня учня. Але ряд фахівців сьогодні

звертають увагу на те, що посередня успішність частини здібних дітей у навчанні має у своїй основі не інтелектуальні труднощі, а відсутність позитивної мотивації і зацікавленості до процесу отримання академічних знань. Психологи слушно зауважують, що при нинішньому темпі життя змінюється і спосіб отримання інформації та її засвоєння. Тому у навчанні також потрібно добирати відповідні моделі, форми, методи та підходи. Реалізації інклюзивної моделі освіти потребує розв'язання низки завдань, таких як: організувати навчально-виховний процес, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей; розробити систему надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами; створити позитивний клімат у шкільному середовищі та поза його межами.

Тому з метою забезпечення рівного доступу до освіти дітям та особам з особливими потребами запроваджується система інклюзивного та інтегрованого навчання дітей з особливими потребами. Для успішної організації системної роботи і координування діяльності управлінь освітою Міністерством створено банк даних дітей, інтегрованих до загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів. За оперативною інформацією управлінь освітою, кількість дітей, інтегрованих у загальноосвітні навчальні заклади, які потребують створення спеціального навчального середовища, становить 71,4 тис. учнів.

Інклюзивна освіта на сьогодні є альтернативою спеціальній освіті, але існують деякі перешкоди для її успішного впровадження: українське суспільство ще не усвідомило повністю ролі дітей та дорослих з особливими потребами в його житті; недостатнє фінансування освітньої галузі; існує необхідність у науковому супроводі, створенні програм, методичних рекомендацій, науково-методичних посібників.

Шкільна освіта міцно посіла провідне місце в процесах соціалізації і культурного розвитку підростаючого покоління. Не поменшуючи ролі батьків і інших соціальних інструкцій, треба визнати, що школа, особливо на початковому етапі навчання, є основним соціальним чинником життя сучасної дитини, а особливо дитини з особливими потребами. Перехід на обов'язковий початок навчання з п'яти років пред'являє і школі, і дітям нові вимоги, що значно підвищує відповідальність школи перед суспільством.

Відповідно навчання, як визначено в Саламанській декларації, варто адаптувати до потреб дітей, а не «підганяти дітей під незмінні та сталі навчальні умови». Школи повинні знаходити шляхи для успішного навчання всіх дітей, в тому числі і з серйозними фізичними чи розумовими вадами, для

цього мають бути розроблені педагогічні заходи, зорієнтовані на потреби учнів. Саме на цих основних визначеннях базується концепція інклюзивної школи, «школи для всіх».

Інклюзивні школи, як зазначається у документі, мають не лише забезпечити високоякісною освітою всіх дітей, а й сприяти усуненню дискримінаційних установок і настроїв, створювати сприятливу атмосферу у громадах та розвитку інклюзивного суспільства, змінюючи перспективи соціального облаштування.

У Саламанській декларації вказується, що кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби і відповідно варто розбудовувати систему освіти і розробляти навчальні програми таким чином, аби брати до уваги широке розмаїття цих особливостей і потреб. Особи, що мають особливі потреби, зазначається в Декларації, повинні мати доступ до навчання у звичайних школах, які мають створити їм умови, використовуючи педагогічні методи, що зорієнтовані в першу чергу на дітей, з метою задоволення цих потреб.

Якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Більшість дітей з обмеженими можливостями може навчатися у загальноосвітніх школах за умови реалізації моделі інклюзивної освіти.

Нами пропонується модель освітнього простору дитини з особливими потребами, яка не лише направить педагога на роботу з такими дітьми, але і виступатиме керуючою ланкою у його роботі.

Таким чином, дана модель містить три блоки, які відповідають загальноосвітньому простору.

Перший блок – соціальний простір – об'єктивні освітні можливості сім'ї та дитини.

Соціальний простір – це передусім упорядкованість і взаємодія певних соціальних зв'язків і процесів, суспільних відношень, їх насиченість, щільність.

«Визначити положення людини або якого-небудь соціального явища в соціальному просторі, – писав П. Сорокін, — означає визначити його відношення до інших людей і інших соціальних явищ, узятих за такі «точки відліку». Соціальний стан людини – це сукупність її зв'язків з усіма групами населення й усередині кожної із груп з її членами. Сукупність таких груп

становить систему соціальних координат, що дозволяє визначити соціальний стан будь-якого індивіда [5].

Якщо брати поняття соціального розвитку, то у більш вузькому значенні він може бути представлений як здатність дитини до засвоєння норм і правил, прийнятих у тій або іншій соціальній організованості, і до побудови своєї поведінки на їх основи. Така здатність виражається в системі поведінково-комунікативних умінь і навичок, що забезпечують ефективне включення дитини в різні соціально - психологічні групи і ситуації спілкування.

У багатьох сім'ях у дітей вже до моменту вступу в школу формується тенденція поведінки, що устоялися, засновані на таких нормах, які не відповідають правилам і вимогам, прийнятим у самій школі. Таке зіткнення може приводити до конфліктного типу соціального розвитку дитини і глибоких криз у її шкільному житті.

Сім'ї, в яких виховуються діти з обмеженими можливостями живуть під вантажем багаточисельних проблем, не кожен батько чи мати виявляються здатними прийняти недугу дитини, адекватно реагувати на постійно виникаючі проблеми. Відомо, що пролонгована психотравмуюча ситуація здійснює негативний вплив на психіку батьків та ускладнює їхнє відношення до дитини. Декого з батьків трагічність ситуації надламує. А власне особистісні якості батьків визначають можливості соціалізації дітей та адаптації до життя, тобто їхнє майбутнє.

Успішність цього процесу залежить від того, наскільки адекватно члени родини реагують на проблеми дитини і допомагають у їх подоланні. Виникаючі труднощі — результат неправильної позиції батьків та інших членів сім'ї. Адже головною подією у дітей 6-7 років є зміна статусу – вступ до школи. А для того, щоб цей вступ відбувся позитивно, враховуються в першу чергу індивідуальні особливості дитини, де головною ланкою виступають саме батьки таких дітей.

Тому співпраця батьків з педагогами, медиками та іншими фахівцями є тою об'єднуючою стороною, яка зробить такий процес позитивним.

Перш ніж віддавати своїх дітей до школи, батьки діти яких з особливими потребами повинні врахувати ряд питань: дізнатися про навчальний заклад, його розташування, про відповідні програми, які викладаються у даному закладі, можливості у транспорті тощо. А в першу чергу батьки, повинні познайомитися із педагогом і почати роботу саме з ними. Таким чином, педагог разом із батьками визначають потреби дитини, педагог в свою чергу пропонує розробку відповідних заходів для

її підтримки, розробку високоякісних навчальних програм на основі інформації про розвиток дитини. Батьки, повинні також бути проінформовані про відповідну професійну підготовку вчителів та постійне їх підвищення кваліфікації.

Залучення батьків до участі у процесі навчання і виховання надасть можливість скласти індивідуальний план освіти їхньої дитини, який максимально влаштує всіх учасників навчально-виховного процесу.

Другий блок нашої моделі спрямований на домашню освіту.

Традиційно до системи освіти відносять ті ситуації навчання, які мають чітку організаційно - управлінську оформленість. Однак, якщо орієнтуватися не на формальні ознаки соціальної організованості, а на змістовні ознаки системи освіти, то стає очевидним, що можуть існувати й неінституціональні педагогічні системи. Вони також характеризуються наявністю чітко усвідомлюваною метою освіти, специфічними навчально-методичними прийомами і особливим навчальним змістом. Водночас, відсутність фіксованих нормативних вимог до процесу і результатів навчання, навчальних планів і програм задають певну специфіку неінституціональної освіти [10].

У культурно-історичному плані найбільш розвиненою формою неінституціональної освіти є, безумовно, домашнє навчання.

Звичайно ж, в ситуаціях дитячо-батьківських відносин навчальний ефект може виникати, як стихійний, як побічний ефект побутової, ігрової та іншої взаємодії. Однак домашня освіта може набувати і явні ознаки педагогічної системи.

В першу чергу за допомогою домашньої освіти, батьки зможуть особисто відзначити індивідуальні можливості своєї дитини в педагогічному процесі, адже, при домашній освіті вся увага приділяється тільки одній дитині. Дитина стає ніби єдиним учнем у класі. І це не може не привести до хорошого результату, адже батьки матимуть можливість ретельно контролювати підготовку дитини з кожного предмету, зможуть роз'яснювати незрозумілий матеріал стільки, скільки буде потрібно.

Крім того, батьки як правило, це саме ті люди, які знають дитини найкраще. Їм буде набагато простіше зробити процес навчання ефективним. Тим більше, що саме вони в цьому і зацікавлені.

На початковому рівні навчання, батьки які мають достатній рівень освіченості, можуть передавати власні знання своїй дитині. Надалі, можна запрошувати при необхідності викладачів.

У такому процесі навчання батьки мають змогу направляти і розвивати свою дитину саме в тому напрямку, який вважають

найбільш підходящим саме для неї. Не потрібно орієнтуватися тільки на шкільну програму, - можна внести в план навчання ті предмети, які батьки вважають необхідними.

При домашньому навчанні дитину з особливими потребами не доведеться примушувати до виконання якихось загальних, обов'язкових для всіх правил, якщо для нього вони важкі і неприйнятні.

Навчальний процес буде організований так, щоб не було ніякого негативного впливу на здоров'я дитини. Діти, що навчаються вдома, мають більше можливостей для нормального відпочинку. Дитині не доведеться підлаштовуватися під стандартний розклад школи.

Дитина зможе максимально розвинути свої творчі здібності, адже у нього ніхто не вимагатиме вибирати шаблонні рішення і стандартні варіанти. І якщо він намагається реалізувати якісь свої творчі пориви, ідеї або задуми, - у нього буде на це достатньо часу.

Реформування національної системи спеціальної освіти на засадах доступності і рівноправності має відбуватися не шляхом механічного копіювання європейського досвіду інклюзій, а на основі врахування соціокультурних факторів розвитку нашого суспільства, надбань практики щодо комплексної психолого-педагогічної і медичної корекції порушень розвитку особистості дитини. Ігнорування цього неминуче призведе до втрати дітьми того обсягу корекційної допомоги, яку вони отримують в умовах функціонування шкіл-інтернатів [8].

Освітні установки дитини – третій блок нашої моделі.

Успішне навчання багато в чому залежить від того, чи враховують вчителі, батьки закономірності фізичного та психічного розвитку дитини.

Існує термін шкільна зрілість (психологічна готовність до школи). В цьому випадку йдеться про інтелектуальну, емоційну, соціальну зрілість дитини.

Інтелектуальна зрілість – це певний обсяг знань, уявлень, понять, встановлення зв'язків між явищами і подіями здатність до логічного мислення тощо.

Емоційна зрілість – розвиток довільної поведінки, вміння зосереджуватися на виконанні певних завдань.

Соціальна зрілість – потреба у спілкуванні з однолітками та вміння підпорядковувати свою поведінку правилам, уміння слухати та виконувати вказівки вчителя.

Отже, шкільна зрілість – це необхідний рівень розвитку дитини без якого вона взагалі не може успішно навчатися.

Кожна дитина має свої слабкі та сильні сторони і проходить індивідуальний шлях розвитку. Тому, якщо вже батьки і обрали відповідний навчальний заклад для своєї дитини, то важливу роль тут має відіграти такт педагогів, повага до дитини з особливими освітніми потребами.

Налаштування дитини на перебування у закладі, на важливість нових змін у її житті виконують члени родини.

Таким чином, інклюзивна освіта — це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу. Відповідно інклюзивне навчання передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Особливе місце у процесі соціальної інтеграції дитини з особливими освітніми потребами відводиться сім'ї. Тому, принципово важливий напрям в контексті започаткування інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями належить роботі з батьками – людьми, які є в найближчому оточенні таких дітей.

Родина, ось хто має визначальний вплив на дітей упродовж усього їхнього навчання. Отож, пошуки відповідних способів забезпечення участі та співпраці батьків зі школою залишаються у школах потрібним та непростим завданням, яке набуває особливого значення в інклюзивних школах.

Висновок.

Для ефективного впровадження інноваційних технологій в освітній процес, пов'язаних з інтегрованим та інклюзивним навчанням, необхідними є: забезпечення безперешкодного доступу та формування освітньо-розвивального середовища для навчання дітей з особливими освітніми потребами; забезпечення системного психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами; удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють в умовах інклюзивного навчання та з дітьми соціально незахищених категорій.

Соціальна робота у загальноосвітньому закладі в умовах інклюзивної освіти і навчання повинна мати соціально-педагогічне спрямування з метою позитивної соціалізації особистості, її соціального розвитку та інтеграції соціально-культурних можливостей соціального середовища дітей.

Ефективне інтегрування можливе лише за умов постійного удосконалення систем загальної і спеціальної освіти. В цій

галузі принципово важливою є продумана державна політика, яка не допускає крайнощів у вирішенні будь-яких питань.

Література

1. Закон України «Про загальну середню освіту» // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 28, с. 230 — 235 с.
2. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – №30, с. 142 — 150 с.
3. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми з особливими потребами : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / І. Б. Іванова. – К. : ПВП «Задруга», 2011. – 416 с.
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Дефектолог (Шкільний світ). – 2010. – №3. – С. 3–5.
5. Мендра А. Основы социологии : учеб. пособие для вузов / Мендра А. – М. : Изд. дом, 1998.
6. Ainscow, M. (2001). Desarrollo de escuelas inclusivas. Ideas, propuestas y experiencias para mejorar las instituciones escolares. Madrid: Narcea.
7. Ainscow, M. (2005). El próximo gran reto: la mejora de la escuela inclusiva. Trabajo presentado en la apertura del Congreso sobre Efectividad y Mejora Escolar, Enero, Barcelona.
8. Bailey, D. Working with families of children with special needs. Washington D.C, 1994 – 56p.
9. Bronfenbrenner U. / The Ecology of Human Development. Cambridge, MA: Harvard University. – 1979 – 57 p.
10. Швалб Ю. М. Психологические модели целенаправленного / Швалб Ю. М. – К. : Стилюс, 1997. – 240 с.

In the article the problem of the educational process in inclusive schools, the specifics of workers integrated schools and the model of educational environment of the child with special needs.

Keywords: *inclusive school, children with special needs, home education, social space.*